

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.35>

Ясиновський П. В.,
кандидат юридичних наук, адвокат,
старший викладач
Полтавського університету економіки і торгівлі

ВІДМЕЖУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ ВІД ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СТ. 114-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена розгляду питань щодо відмежування військових формувань від правоохоронних органів, шляхом визначення їх понять, встановлення їх основних видів, для правильної кваліфікації за статтею 114-1 Кримінального кодексу України.

Метою та завданням статті є визначення понять, основних видів військових формувань та правоохоронних органів, для подальшого відмежування один від одного. Методологічну основу дослідження становить поєднання теоретичного та практичного підходів, у межах яких знайшли застосування загальнонаукові та спеціально-правові методи. Аналіз понять "військове формування" та "правоохоронний орган" на нормативно-правовому та теоретико-правовому рівнях.

В умовах постійної терористичних загроз та подіями, які відбулись на території України, Законом України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України" від 8 квітня 2014 року запроваджено кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань у особливий період (ст. 114–1 Кримінального кодексу України). Крім того, все частіше можна спостерігати використання терміну "військові формування" та "правоохоронні органи" на законодавчому рівні, які мають схожі ознаки, та деякі види органів підпадають, як до військових формувань так і до правоохоронних органів. Для дотримання законних права і свободи осіб, підозрюваних чи обвинувачених у скоєнні такого кримінального правопорушення, необхідно правильно кваліфікувати вчинене особою діяння, а саме встановити відмінності військових формувань від правоохоронних органів.

Проаналізована низка законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо військових формувань, правоохоронних органів та визначено відмінність військових формувань від правоохоронних органів.

Ключові слова: *військове формування, правоохоронний орган, військовослужбовці, поліцейські, національна безпека, державні службовці, військова частина.*

Yasynovskiy P. V. Differentiation of military forms from law enforcement bodies with qualification under art. 114-1 of the Criminal code of Ukraine

Abstract. The article is devoted to consideration of issues regarding the separation of military formations from law enforcement agencies, by defining their concepts, establishing their main types, for proper qualification under Article 114-1 of the Criminal Code of Ukraine.

The purpose and task of the article is to define the concepts, the main types of military formations and law enforcement agencies, for further differentiation from each other. The methodological basis of the research is a combination of theoretical and practical approaches, within which general scientific and special legal methods have been applied. Analysis of the concepts of «military formation» and «law enforcement agency» at the normative-legal and theoretical-legal levels.

In the conditions of constant terrorist threats and events that took place on the territory of Ukraine, the Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Code of Ukraine» of April 8, 2014 introduced criminal liability for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations during a special period (Article 114–1 of the Criminal Code of Ukraine). In addition, it is increasingly possible to observe the use of the term «military formations» and «law enforcement agencies» at the legislative level, which have similar characteristics, and some types of bodies fall under both military formations and law enforcement agencies. In order to observe the legal rights and freedom of persons suspected or accused of committing such a criminal offense, it is necessary to correctly qualify the act committed by the person, namely to establish the differences between military formations and law enforcement agencies.

A number of legislative and other normative legal acts regarding military formations and law enforcement agencies were analyzed and the difference between military formations and law enforcement agencies was determined.

Key words: *military formation, law enforcement agency, military personnel, policemen, national security, civil servants, military unit.*

Виклад основного матеріалу. Термін «військове формування» використовується у декількох нормах КК України, що встановлюють кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період (ст. 114–1 КК), а також визначає суб'єкта військового злочину (ч. 2 ст. 401 КК).

У першому випадку за допомогою словосполучення «Збройні Сили України та інші військові формування» наводиться обмежений перелік таких формувань, а в другому – більш поширений. Із тексту ч. 2 ст. 401 КК випливає, що до військових формувань віднесено військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом. Вичерпного переліку таких формувань КК не містить [1].

Статтею 4 Закону «Про основи національної безпеки України» також закріплено положення, за якими суб'єктами забезпечення національної безпеки визнаються «ЗСУ, СБУ, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України».

Крім того, статтею 45 Закону України «Про запобігання корупції», передбачено, що до військових формувань відносять військовослужбовців Державної прикордонної служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Управління державної охорони України, Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України [2].

Що стосується правоохоронних органів, то їх види закріплені в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до яких, зокрема відносяться органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної без-

пеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [3].

Однак, як в Кримінальному кодексі України так і в Законі України «Про запобігання корупції» передбачені норми, що розповсюджуються на військовослужбовців військових формувань так і на поліцейських поліції особливого призначення, які під час дії воєнного стану залучені до ведення бойових дій у порядку, визначеному частиною четвертою статті 24 Закону України «Про Національну поліцію». У зв'язку з чим, виникає питання чи являються поліцейських поліції особливого призначення до інших військових формувань в контексті статті 114–1 Кримінального кодексу України.

Так, у ст. 17 Конституції України зазначається, що «забезпечення державної безпеки та захист державного кордону України покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація та порядок діяльності яких визначається законом» (ч. 3). Крім того, конституційною нормою прямої дії (ч. 4 зазначеної статті Конституції України) встановлено обмеження щодо використання військових формувань та їх діяльності – «Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав та свобод громадян чи з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності» [4].

Як вказано в ч. 1 ст. 114-1 КК, різновидом військових формувань законодавець визнає ЗСУ, мета створення яких та їх діяльності визначені Законом «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 р. з наступними змінами [5]. Так, у ст. 1 Закону встановлено, що ЗСУ – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності. ЗСУ забезпечують стримування збройної агресії проти України, відсіч їй, охорону повітряного простору держави й підводного простору в межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом.

Як передбачено згаданою статтею, з'єднання, військові частини й підрозділи ЗСУ відповідно до законодавства можуть залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного й надзвичайного стану, організації й підтримання дій руху опору, проведення військових інформаційно-психологічних операцій, боротьби з тероризмом і піратством, заходів щодо захисту життя, здоров'я громадян та об'єктів (майна) державної власності за межами України, забезпечення їх безпеки й евакуації (повернення). Вони можуть залучатися до посилення охорони державного кордону, захисту суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні й на континентальному шельфі та їх правового оформлення, забезпечення безпеки національного морського судноплавства України у відкритому морі чи в будь-якому місці поза межами юрисдикції будь-якої держави.

Статтею 1 розглядуваного Закону «Про Збройні Сили України» також передбачена можливість їх використання для здійснення заходів щодо запобігання розповсюдженню зброї масового ураження, протидії незаконним перевезенням зброї й наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у відкритому морі, ліквідації надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру, надання військової допомоги іншим державам, а також брати участь у міжнародному військовому співробітництві, міжнародних антитерористичних, антипіратських та інших міжнародних операціях з підтримання миру й безпеки на підставі міжнародних договорів України і в порядку й на умовах, визначених законодавством України.

На органи військового управління зазначеним законом покладено обов'язок забезпечувати неухильне додержання вимог Конституції України стосовно того, що ЗСУ не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів державної влади чи перешкоджання їх діяльності.

Межі діяльності ЗСУ встановлені в абз. 7 розглядуваної статті, де вказано, що жодні надзвичайні обставини, накази або розпорядження командирів чи начальників не можуть бути підставою для будь-яких незаконних

дій щодо цивільного населення, його майна й навколишнього середовища.

Різновидом військового формування є Національна гвардія України. Це закріплено в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 р. У цій нормі визначено, що Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи МВС України і призначено для виконання завдань із захисту й охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства й держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку й забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки й захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [6].

У ч. 2 вказаної статті передбачено, що Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі ЗСУ у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони. До її складу входять: (1) головний орган військового управління Національної гвардії України; (2) оперативно-територіальні об'єднання Національної гвардії України; (3) з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, навчальні військові частини (центри), бази, заклади охорони здоров'я й установи, що не входять до складу оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії України.

Як визначено в ч. 2 ст. 5 розглядуваного вище Закону, організаційно Національна гвардія України складається з органів військового управління (головного органу військового управління Національної гвардії України й органів військового управління оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії України), з'єднань, військових частин (підрозділів), вищих військових навчальних закладів, навчальних військових частин (центрів), баз, закладів охорони здоров'я й установ. До складу її з'єднання можуть входити бригади, полки, батальйони, загони, роти

тощо, а до складу військової частини – підрозділи (батальйони, ескадрильї, загони, роти тощо), спеціальні комендатури (комендатури), вузли зв'язку, центри, групи, взводи (ч. 3 ст. 5 вказаного Закону).

Так, згідно зі ст. 1 Закону «Про Службу безпеки України», СБУ є державним правоохоронним органом спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку України. У межах визначеної законодавством компетенції на СБУ покладається захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці (ч. 1 ст. 2). До завдань СБУ також входить попередження, виявлення, припинення і розкриття злочинів проти миру й безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління й економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України (ч. 2 ст. 2) [7].

Систему СБУ складають Центральне управління СБУ, підпорядковані йому регіональні органи, органи військової контррозвідки, військові формування, а також навчальні, науково-дослідні та інші заклади СБУ. Отже, військові формування відокремлені від інших елементів у загальній системі цієї Служби.

У ст. 19 розглядуваного вище Закону зазначено, що кадри СБУ складають: співробітники-військовослужбовці, працівники, які уклали трудовий договір із СБУ, а також військовослужбовці строкової служби.

Таким чином, можемо підтвердити, що СБУ не є військовим формуванням, за винятком її підрозділів з таким статусом. Така обов'язкова ознака військових формувань, як комплектування військовослужбовцями, притаманна не всім структурним підрозділам Служби. Значить, військовими формуваннями в контексті ст. 114-1 КК слід визнавати лише військові формування СБУ, тобто ті, що комплектуються військовослужбовцями і визначені такими Законом.

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення. Це визначено в ст. 6 Закону України «Про Державну прикордонну службу України». Його завданням є забезпечення недоторканності державного кордону й охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. До особового складу Державної прикордонної служби України входять військовослужбовці та працівники Державної прикордонної служби України, тобто така Служба має часткову воєнізацію (комплектування військовослужбовцями).

Отже, деякі органи, такі як Державна прикордонна служба України та Служба безпеки України є правоохоронними органами, але в структурі яких є військовослужбовці, що підпадає від військові формування в контексті статті 114-1 Кримінального кодексу України.

Отже, зміст терміна «військові формування» розкривається за рахунок притаманних їм обов'язкових ознак таких формувань, а саме: (1) законодавча передбаченість створення військових формувань, тобто вони створюються відповідно до законодавства України; (2) наявність органів управління військовими з'єднаннями й частинами; (3) суб'єктний склад (комплектація) таких формувань (військових з'єднань і частин та органів управління ними) складають військовослужбовці; (4) мета їх створення й діяльності – для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності й національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканності в разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

Виходячи з ознак військових формувань їх можна класифікувати за різними критеріями: (а) за метою їх створення й діяльності; (б) за місцем у сукупності військових з'єднань, частин та органів управління; (в) за керівним органом, а також іншими їх ознаками.

Отже, слід розрізнати: (1) певні державні органи зі спеціальним призначенням (спеціальними функціями) як військові формування (ЗСУ, Національна гвардія України, Служба зовнішньої розвідки України) і (2) державні органи зі спеціальним призначенням (спеціальними функціями), які в своєму складі

мають військові формування (СБУ, Державна прикордонна служба України, Державна спеціальна служба транспорту, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України). Перелік цих державних органів може бути доповнено законодавцем.

Що стосується складу Національної поліції України, то ч. 2 ст. 401 КК України, то поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за статтями 402, 403, 414-416, 422, 427, 429, 430, 432-435 цього розділу. Тобто на них розповсюджується дія військових кримінальних правопорушень.

Однак, законодавством не визнано цей державний орган військовим формуванням й у його складі немає військовослужбовці. Крім того, відповідно до п. 9 Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, затвердженого постановою КМУ № 114 від 29 липня 1991 р., військовозобов'язані, які зараховані в кадри МВС на посади рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ (зокрема, курсанти і слухачі навчальних закладів МВС), у встановленому порядку знімаються з військового обліку і перебувають на спеціальному обліку МВС». Із цього положення випливає, що МВС веде спеціальний облік зазначених осіб.

Крім того, Кримінальним кодексом України передбачається інші заходи для забезпечення

діяльності працівників правоохоронних органів, а саме ст. ст. 342, 343, 345, 347 КК передбачено кримінальну відповідальність за опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків; вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу; погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу та інші дії, щодо перешкоджання діяльності працівникові правоохоронного органу.

Висновки. Опрацювання законодавства України дозволяє відмежувати військовослужбовців військових формувань (ЗСУ Національна гвардія України, Служба зовнішньої розвідки, СБУ, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Управління державної охорони України та ін.), діяльність яких захищаються нормою статті 114-1 КК та працівники правоохоронних органів (органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції) забезпечення діяльності яких, регулюються нормами ст. ст. 342, 343, 345, 347 КК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n439>.
3. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.
4. Конституція України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2>
5. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.
6. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.
7. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.